İSLÂM MEDENİYETİ BAĞLAMINDA

ADALET

(Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar)

Bu eser, 7-8 Kasım 2024 tarihinde Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi tarafından Kayseri'de gerçekleştirilen "Uluslararası İslâm Medeniyeti Bağlamında Adalet" Sempozyumunda sunulan bildirilerin geliştirilerek kitaplaştırılmış halidir.

ISBN: 978-625-5951-01-4

İSLÂM MEDENİYETİ BAĞLAMINDA ADALET (KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR)

İSLÂM MEDENİYETİ BAĞLAMINDA

ADALET

(Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar)

Editörler
Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN
Prof. Dr. Ali KUŞAT

Kimlik Yayınları

E-kitap

İSLÂM MEDENİYETİ BAĞLAMINDA

ADALET

(Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar)

Editörler

Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN

Prof. Dr. Ali KUŞAT

Kimlik Yayınları

İslâm Medeniyeti Bağlamında ADALET
(Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar)

Editörler
Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN
Prof. Dr. Ali KUŞAT

İç Tasarım ve Yayına Hazırlayan
Cihan ER

Kapak Tasarımı ve Grafik
Erol ATICI

Baskı ve Cilt
Tezmer Kitap
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak.
Ösym Bürosu Karşısı/ KAYSERİ
Sertifika No: 52115

E- Yayın
Aralık 2024

ISBN
978-625-5951-01-4

T.C. Kültür Bakanlığı
Yayıncılık Sertifika No
52115

Köşk Mah. Ahmet El Biruni Cad. No: 8
Melikgazi / KAYSERİ
Tel: 0 352 207 66 66 / 31029 – 0 544 616 00 38
web: www.kimlikyayinevi.com / tezmer@yandex.com

© Copyright 2024, Yayın hakları Kimlik Yayınlarına aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan, hiçbir biçimde ve hiçbir yolla, bu kitabın içeriğinin bir kısmı ya da tümü yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Bu eser, 7-8 Kasım 2024 tarihinde Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi tarafından Kayseri'de gerçekleştirilen "Uluslararası İslâm Medeniyeti Bağlamında Adalet" Sempozyumunda sunulan bildirilerin geliştirilerek kitaplaştırılmış halidir.

ÖN SÖZ

Adalet, İslam medeniyetinin en temel kavramlarından birisidir. İslam'ın kurucusu ve hamisi durumda olan devletler varlıklarını bu değer üzerinde temellendirme gayreti içerisinde olmuşlar ve uzun süren varlıklarını bu temel değer sayesinde devam ettirmişlerdir. Bütün kadim medeniyetlerde devletin devamlılığının adalet felsefesine dayandığı bildirilmektedir. Adalet ortamı ise bütün maddi ve manevi değerlerin gelişmesine zemin hazırlayan merkezi bir değer olarak işlev gördüğü bilinmektedir.

Bu çerçeveden bakıldığında, her medeniyet gibi İslâm medeniyeti de tarih sahnesine çıkarken hazır bulduğu gelenekleri tevarüs etmiş, fakat kısa süre içerisinde her alanda kendine özgü formlarını üretmeyi başarmıştır. İslâm medeniyetinin bu başarısı ortaya koyduğu eserlerde, teorilerde, kavramlarda ve kurumlarda kendini apaçık gösterir. İnsanın asli ihtiyaçlarını karşılayan bu başarıların, insanın akli, iradi ve hissi yanlarını dikkate alarak onun bireysel ve toplumsal yetkinliğini sağlamaya dönük olduğu söylenebilir. İslâm medeniyetinde kendini derinden hissettiren değerlere baktığımızda hak, hakikat, ilim, ahlak, fazilet, adalet, saadet, hayır vb birçok kavram, bu medeniyet içinde yoğrulmuş ve bir anlam kazanmıştır. Buna bağlı olarak farklı coğrafi bölgelerde meskûn Müslüman toplumlarda kendi içerisinde farklılıklar da arz eden ilim, felsefe, sanat, mimari, zanaat vb. birçok alanda özgün eserler ortaya konmuştur.

Günümüzde yaşanan olaylara baktığımızda insanların öncelikle gündeme getirdiği temel ihtiyacın adalet olduğu görülür. Dünyanın pek çok bölgesinde görülen haksızlıklar, gerçekte adaletin olmayışı ile

ilgilidir. Öyle ki, adalet her yerde aranan ilk ve temel bir hedef olarak belirlenmektedir. Bireysel yaşamdan ekonomik faaliyete, hukuktan sosyal hayata varıncaya kadar adalet, aranan ve özlenen bir erdem olmuştur. İslâm'ın temel kaynakları Kur'an ve sünnette adalet çokça zikredildiği gibi, İslâm coğrafyasında üretilen ilimlerde mesela hadis ilminde adalet, rivayetlerinin kabul edilebilmesi için râvide bulunması gereken en önemli şartlardan biri olarak dikkate alınmıştır. Yine fıkıh ilminde şahitliğin kabul edilmesi hususunda büyük günahlardan kaçınan, farz olan vazifeleri yerine getiren, davranışlarının iyisi kötüsünden daha çok olan kimsenin sıfatı olarak görülmüştür. İslâm felsefesinde ontolojik bir kavram olarak ele alınarak her varlığın sudûr sırasında kendi mertebesine göre "İlk Varlık"tan payını alması anlamında düşünülmüş; ahlak ilminde de hikmet, şecaat ve iffeti içine alan dördüncü temel erdem olarak ele alınmıştır.

Bu düşüncelerden hareketle, "İslâm Medeniyeti Bağlamında Adalet" konulu çalışmaları bir araya getiren bir kitabın basımı gündeme gelmiştir.

Bu kitabın amacı, daha çok, Temel İslam Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Tarihi ve Sanatları, Türk İslam Düşünce Tarihi, Türk Hukuk Tarihi alanlarında araştırmalar yapan bilim insanlarının çalışmalarını bir araya getirerek, özgün araştırma kuramları ve yöntemleri çerçevesinde, adalet kavramının geçmişte ve günümüzde nasıl anlaşıldığını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiren çalışmaları okuyucu ve diğer araştırmacıların hizmetine sunmaktır. Temennimiz, bu kitapta yer alan çalışmaların dinamik bir tartışma ortamı oluşturarak yepyeni bakış açılarına ve önerilere zemin hazırlaması, geçmiş ile bugünün, eski ile yeninin, geleneksel ile modernin, bir devamlılık ilişkisi içerisinde ele alınmasına katkıda bulunmasıdır.

Editörler

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 4
İÇİNDEKİLER 6

10. YÜZYILDA BAĞDAT'TAKİ ENTELEKTÜEL ORTAMI, EBU'L-HASEN ÂMİRÎ'NİN MARUZ KALDIĞI EPİSTEMİK ADALETSİZLİK ÜZERİNDEN OKUMAK 9
Ömer CERAN

ADALET BAĞLAMINDA İHTİLAFA MEDÂR OLAN ÂYET YORUMLARI ve TAHLİLİ 20
Muhammed Bahaeddin YÜKSEL

ADALET DEĞERİ EĞİTİMİNE YÖNELİK ÖRGÜN EĞİTİMDE BİR EYLEM ARAŞTIRMASI 46
Neslihan ASİL

ADALET PSİKOLOJİSİNE İSLAM HUKUKU AÇISINDAN BİR GİRİŞ -HÂKİM VE ADALET- 60
Alparslan HANZADE

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'E GÖRE ADİL BİR TOPLUM OLUŞTURMA İMKÂNI 76
Cenan KUVANCI

CEMHERETÜ RESÂİLİ'L-'ARAB FÎ 'USÛRİ'L-'ARABİYYETİ'Z-ZÂHİRE ESERİ ÖZELİNDE ABBÂSÎ HALİFESİ MANSÛR'UN YAZDIĞI SİYASİ MEKTUPLAR BAĞLAMINDA ADALET MESELESİ 87
Murat BIYIKLI

İSLAM AİLE HUKUKUNDA ÇOK EVLİLİKTE ADALET VURGUSU 108
Menderes GÜRKAN

ERKEN DÖNEM İSLÂM SİYASET DÜŞÜNCESİNDE ADALET VE YÖNETİŞİM 146
Ünal KILIÇARSLAN & Âdem GÜLHAN

FARKLI KIRAAT VECİHLERİNDEKİ ANLAMLARIYLA KUR'AN'DA ADALET 155
Ömer ÖZBEK

GELENEKSEL ADALET ANLAYIŞLARININ GÜNÜMÜZE ETKİLERİ, ALTERNATİF TASAVVUFÎ SİSTEM VE KURUMLAR 193
Talat OLGUN

GÜNÜMÜZ TOPLUMUNDA ADALETİN TESİSİNİN İMKÂNI: BYUNG-CHUL HAN DÜŞÜNCESİ İLE İSLAM DÜŞÜNCESİ ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME 215
Ümit Harun AKKAYA

İSLAM HUKUKUNA ORYANTALİST BİR BAKIŞ: JOSEPH SCHACHT 236
Arif ATALAY

İSLAM MEDENİYETİNE IŞIK TUTAN BİR AYET-İ KERİME 261
Mehmet DEMİRCİ

İSLAM VE ADALET 275
Canan AKGÜN

İSLAM VE GLOBAL ADALET TARTIŞMALARI: JOHN RAWLS'UN ULUSLARARASI HUKUK TEORİSİNDE HİPOTETİK MÜSLÜMAN TOPLUM MODELİ ÜZERİNE 283
Mehmet Fatih DENİZ

KİTABI MUKADDES VE KUR'AN-I KERİM'DEN HAREKETLE İLAHİ DİNLERİN KUTSAL METİNLERİNDE ADÂLET ANLAYIŞI..... 297
Yasin İPEK

MURTAZA MUTAHHARÎ'NİN İLÂHÎ ADALET PROBLEMİNE DAİR ÇÖZÜM ÖNERİLERİ..... 315
Fevzi YİĞİT

AHLÂK-I ADÛDİYYE ŞERHLERİNDE ADALET KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN YORUMLARIN MUKAYESELİ BİR ANALİZİ..... 335
Ramazan TURAN

SOSYAL ADALETİN SAĞLANMASINDA SOSYOLOJİNİN VE DİNİN İŞLEVSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 351
Fatih BAŞ

ŞERİF MARDİN'İN BATI VE İSLAM ADALET TASAVVURU KARŞILAŞTIRMASININ ANALİZİ 365
Bahset KARSLI

TEVFÎK EL-HAKÎM'İN *MECLİSU'L-ADL* İSİMLİ TİYATROSUNDA ADALETSİZ MAHKEME MANZARALARI..... 373
İrfan KAYA

TEVRAT'TA ADLÎ YAPILANMA SÜRECİ VE ADALET KAVRAMININ DİKOTOMİK AÇIDAN ANALİZİ 392
Mustafa TURAL

SİYASİ HUKUKTA ADALET..... 415
Dr. Yusuf Alhamoud

HADİS ALİMLERİNE GÖRE SAHABELERİN ADALETİNE HÜKMETMENİN AKLÎ GEREKÇELERİ 430
Firâs b. Sâsî

TEVRAT'TA ADLÎ YAPILANMA SÜRECİ VE ADALET KAVRAMININ DİKOTOMİK AÇIDAN ANALİZİ

Mustafa TURAL*

Giriş

İsraillilerin kabile hayatından devletleşmeye geçiş sürecinin, Tevrat'ta verilen bilgiler doğrultusunda, Fenomenolojik bir bakış açısıyla incelendiği bu çalışmada, İsrail toplumunda hukuk kurumunun oluşum süreci ve bu sürecin İsrail devlet tarihi açısından önemi hâkim-idareci ilişkisi ekseninde tasvir edilerek adalet kurumunun yapılanma süreci tipolojik olarak tasnif edilmiştir.

İsraillilerin devletleşme süreci üzerinde adli yapılanma teşkilatının etkisinin incelendiği bu çalışmada, Tevrat'ta verilen bilgiler esas alınmıştır. Bu bilgilerin tarihsel gerçekliği gibi konular çalışma kapsamının dışındadır. Bu bağlamda her devlet teşkilatında var olması gereken yönetici zümre, bürokratik kadro ve yönetişim kuralları gibi unsurlar hakkında Tevrat'ta verilen bilgiler doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Mısır ülkesinde esaret hayatı yaşamakta olan İsrailliler, Mısır'dan çıkışla birlikte kendi yargıç kadrosunu tesis etme imkânını bulmuştur. Adli teşkilatın yapılanması ile birlikte devletleşme süreci başlamıştır. Adli yapılanmanın temelleri Musa peygamber döneminde atılmış ve İsrail oymakları ondalık sisteme göre yapılandırılmıştır. Her oymağın

* Kayseri Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kayseri/Türkiye mustafatural@kayseri.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8755-8319

başına yöneticilik vasfı taşıyan bir hâkim atanmıştır. Oymakların başlarına atanan liderlerin isimlerinin Tevrat'ta yer alması suretiyle kurulan devletin yönetici kadrosunun seçiminin bizzat Tanrı tarafından yapıldığı vurgulanmıştır.

Yargıçlar tarafından Tevrat'ta açıklanan yasalar çerçevesinde yürütülmekte olan hukuk kurumunun tesis edilme süreci ile devletleşme ilişkisinin incelendiği bu çalışmada ayrıca İsraillilere yaklaşımı açısından Tanrı'nın müdahaleleri de incelenmiştir. Bu bağlamda 'adalet' olgusu ile bağlantılı olan 'merhamet' kavramı da değerlendirilmiştir.

Adalet, kişiye hak ettiği şeyin (*ödül/ceza*) verilmesidir. Dolayısıyla adalet, kişiye hak etmediği bir şeyin verilmesine olanak tanımamaktadır. Ancak hak etmediği halde ödüllendirilen veya cezalandırılmayı hak ettiği halde bağışlanan insanlar şikâyet etmek bir yana minnettar olmaktadırlar. Dolayısıyla adalet olgusu salt kendi bağlamında değil ilişkili olduğu diğer kavramlar ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu sebeple, Tevrat'ta verilen bilgiler doğrultusunda Tanrı'nın İsraillilere sunduğu 'merhamet' ve 'adalet' ile İsraillilerin devletleşmesi süreci arasındaki ilişki de ayrıca incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

A. Tevrat'a Göre İsrail Devletinin İnşasında Adlî Yapılanma Sürecinin Etkisi

Tevrat'ın anlatımlarına göre İsrail toplumunda yönetici zümrenin tespit edilmesi, halkın ve görevlilerin hak ve sorumluluklarının belirlenmesi ve dolayısıyla da kabileden devlete geçiş süreci, Musa peygamber döneminde kayınpederi Yitro'nun (*Jethro*) (*Hebrew - English Tanakh The Jewish Bible* 2009, 138) tavsiyesi üzerine oymaklara hâkim atanması suretiyle gerçekleşmiştir. Bu hadisenin Tevrat'ta anlatılıyor olması, yapılan uygulamanın bizzat Tanrı tarafından onaylandığı anlamına gelmektedir (Tevrat, Çıkış 18:13-27). Ayrıca yapılan nüfus sayımının ardından oymak liderlerinin isimlerinin

Tevrat'ta zikredilmesi (Tevrat, Çölde Sayım 1:1-19), bu sürecin tanrısal irade doğrultusunda gerçekleştiğini göstermektedir.

1. İsraillilerin Mısır'a İlticası, Esaret Yılları ve Bu Sürecin İsraillilerin Devletleşmesi Üzerindeki Etkisi

Yusuf peygamber döneminde Mısır topraklarına sığınmacı olarak göç eden İsrail (*Yakup*) ailesi (Tevrat, Yaratılış 47:1-12), zamanla on iki boydan oluşan zengin ve güçlü bir kabileye dönüşmüştür. İsraillilerin hızlı bir gelişim göstermesi Mısır halkı tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve İsrailliler daha da güçlenmeden önce onlara müdahale etmek istemişlerdir.

Sığınmacı olarak yerleştikleri Mısır'da esaret hayatı yaşamaya başlayan İsrailliler, Mısırlıların baskılarına maruz kalmış ancak kimliklerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Bu dönemde İsraillilerin artan nüfusuna çare bulmaya çalışan Firavun, doğan İsrailli bebeklerin kız olanlarının sağ bırakılmasını, erkek bebeklerin ise Nil sularına atılmasını emretmiştir. Sonunda Tanrı, İsraillileri serbest bırakması için Firavun'a Musa peygamberi elçi olarak göndermiştir. Ancak Firavun baskıların artırılmasını emredince İsraillilerden bazıları Firavunun eline koz (*kılıç*) verdikleri gerekçesiyle Musa peygamber ve kardeşi Harun'a lanet okumuşlardır (Tevrat, Çıkış 1:6-21; 5:1-21).

Mısır yılları, İsrailliler açısından pek çok olumsuzluğun yaşandığı karanlık bir dönemdir. Ancak İsrailliler, Mısır'da esir olarak yaşadıkları bu zor yıllarda aynı zamanda devlet işlerinin nasıl yürütüldüğünü, devlette her bir memurun ne yapması gerektiğini görmüş, danışma ve icra kurullarının işleyiş şeklini tanıma fırsatı bulmuşlardır. Mısır gibi kurumsallaşmış bir devletin işleyiş şeklini gören ve devlet idaresi altında yaşamanın nasıl bir şey olduğuna tanık olan İsrailliler, devlet sahibi olmanın önemi fark etmişlerdir.

Mısır'da yaşadıkları dönemde İsrailliler, alçaltıcı bir esarete maruz kalmış, oturamayacakları binaları inşa etmiş ve başkalarına ait tarlaları ekip biçmek zorunda kalmışlardır (Tevrat, Çıkış 5:6-18).

Ancak bununla birlikte İsrailliler toplumun güvenliği, iaşesi ve ibatesi gibi konularda kaygılanmak zorunda da kalmamışlardır. Adli olaylarla ilgili davalık sorunlara çözüm bulmakla uğraşmamışlardır. Dolayısıyla İsrailliler, esaret altında olsalar da Mısırlıların sundukları bazı hizmetlerden yararlanmışlardır.

İsraillilerin giderek güçlenmesi Mısır halkı için bir tehdit olmakla birlikte sundukları iş gücü sebebiyle İsraillilerin yokluğu da Mısırlılar için bir sorun halini almıştır. Bu yüzden Firavun, İsraillilerin Mısır ülkesini terk edip gitmelerine izin vermemiş hatta bizzat şahit olduğu felaketlere rağmen İsraillilerin gitmesine engel olmuştur. Ancak sonunda Tanrı'nın Mısır'da ilk doğanların tamamını öldürmesinin ardından bir gece vakti Musa ve Harun peygamberleri çağıran Firavun, İsraillilerin eşyalarını ve hayvanlarını da alarak hemen Mısır'ı terk etmelerini emretmiştir (Tevrat, Çıkış 12:29-32).

Tevrat'ın anlatımlarına göre Mısır'dan İsraillileri çıkaran Tanrı'dır (Tevrat, Çıkış 12:51). Ancak aynı Tanrı, Firavun'u ve ordusunu İsraillilerin peşine takmıştır. Zira Tevrat'ta, Tanrı'nın Firavun'u inatçı yaptığı söylenmektedir. Bu sebeple Mısır'dan çıkmalarına izin verdiği halde Firavun'un İsraillilerin peşine düştüğü ifade edilmektedir. Tevrat'a göre bütün bunlar Tanrı'nın, kudretini ve azametini gösterebilmesi için yaşanmıştır (Tevrat, Çıkış 14:4-8).

Tevrat'a göre Firavun'un İsraillileri takip etmesinin üç sebebi vardır. İlki, Tanrı'nın Firavun'u inatçı yapmasıdır (Tevrat, Çıkış 14:4). İkincisi, Firavun'un İsraillilerin iş gücünden vaz geçememesidir (Tevrat, Çıkış 14:5). Üçüncü sebep ise İsraillilerin Mısır'dan çıkmadan önce Mısırlılardan altın ve gümüş alıp geri vermeden Mısır'dan çıkmış olmalarıdır (Tevrat, Çıkış 12:36).

İsraillilerin Mısırlıların altın ve gümüşlerini ödünç alması olayının anlatıldığı Tevrat metni, Yahudi din bilginleri tarafından hazırlanan eserde, "*Tanrı da halkın (İsraillilerin) Mısırlılar gözünde statü kazanmasını sağladı ve (Mısırlılar, istenenleri) verdiler. (Böylece İsrail oğulları) Mısır'ı*

boşalttılar." şeklinde Türkçeye çevrilmiştir (Haleva vd. 2004, 119). Kitabı Mukaddes Şirketi ise metni, "…*Böylece İsrailliler onları soydular*" şeklinde tercüme etmiştir (*Kutsal Kitap Tevrat, Zebur, İncil* 2009, 68). Demirel'in Fransızcadan Türkçeye yaptığı çevirisinde ise bu kısmın tercümesinin atlandığı ve 13. bölüme geçildiği görülmüştür (Demirel 1996, 65).

Talmud'un İngilizce tercümesinde, altın ve gümüşün ödünç alınması olayı, İsraillilerin Mısırlıları yağmaladığı şeklinde (*And they despoiled Egypt*) anlatılmaktadır. Ayrıca Talmud, ödünç alma olayı ile ilgili olarak Mısırlıların altınlarını ve gümüşlerini gönüllü olarak hatta İsraillilerin herhangi bir talebi olmaksızın vermiş olabileceklerini ya da Mısırlıların vermek istemedikleri halde vermek zorunda kaldıkları için vermiş olabileceklerini söyler (Talmud, Berachoth 9b).

Aslında Talmud'da farklı gibi görünen her iki açıklamada da aynı şey söylenmektedir. Çünkü Tevrat'ta gönüllü de olsa gönülsüz de olsa Mısırlıların İsraillilere altın ve gümüşlerini vermiş olmaları Tanrı'nın bir tasarrufu olarak anlatılmaktadır (Tevrat, Çıkış 3:22; 11:2-3; 12:35-36). Dolayısıyla Tanrı'nın bir tasarrufu olarak gerçekleşen bu olayda Talmud, sadece Mısırlıların nasıl motive olduklarını anlamaya çalışmaktadırlar.

Sonuç olarak; Tevrat'ın anlatımlarına göre İsrail (*Yakup*) oğullarının Yusuf aracılığıyla Mısır'a sığınmacı olarak yerleşmesi Tanrı'nın iradesi ve müdahalesi ile gerçekleşmiştir (Tevrat, Yaradılış 45:3-8). Ancak kıtlıktan kurtulan İsrailliler ilk başta hoş karşılandıkları Mısır'da esir hayatı yaşamaya başlamışlardır. Bu dönemde bebek Musa Tanrı'nın müdahalesi ile Mısır sarayına girmiş ve devlet iradesinin işleyişine tanık olmuştur (Tevrat, Çıkış 2:1-10). En sonunda da İsrailliler, Tanrı'nın müdahalesi ile sığınmacı olarak girdikleri Mısır'dan yine Tanrı'nın müdahalesi ile girdiklerinden çok daha kalabalık, çok daha güçlü, bilgili ve zengin olarak çıkmışlardır.

2. Mısır'dan Çıkış Sonrası Dönemde İsraillilerin Musa Peygamber Önderliğinde Devletleşmesi

Mısır ülkesinde yaşadıkları esaret hayatı bazı İsraillilerde Stockholm Sendromu oluşturmuştur. Mısır'dan çıktıktan sonra önlerinde deniz, arkalarında Firavun'un ordusu varken ve ölümle burun buruna geldikleri zaman, bazı İsraillilerin Musa peygambere, "*Mısır'da mezar mı yoktu da bizi çöle ölmeye getirdin? Bak, Mısır'dan çıkarmakla bize ne yaptın! Mısır'dayken sana, Bırak bizi, Mısırlılar'a kulluk edelim' demedik mi? Çölde ölmektense Mısırlılar'a kulluk etsek bizim için daha iyi olurdu*" (Tevrat, Çıkış 14:9-12) diyerek serzenişte bulundukları Tevrat'ta anlatılmaktadır.

Bu anlatımlara göre İsraillilerden bazılarının Mısır'daki esaret hayatından memnun olmamakla birlikte bu durumdan kurtulmak gibi bir çabalarının olmadığı ve çoğunluğun kararına uymak zorunda kaldıkları için Mısır'dan çıktıkları anlaşılmaktadır. Bu kişilerin Vaat edilen topraklarda yaşayanlarla savaşmaları istendiğinde Musa peygambere darbe yapıp seçtikleri yeni lider ile tekrar Mısır'a dönmeyi arzuladıklarının Tevrat'ta anlatılıyor olması (Tevrat, Çölde Sayım 14:1-34), bu kişilerin Mısır'ı bir kurtarıcı olarak algıladıklarını göstermektedir.

Tevrat'ın anlatımlarına göre Mısır'da iken et kazanlarının başında oturan İsrailliler (Tevrat, Çıkış 16:3), angaryacıların verdikleri işleri yapmak zorunda olmakla birlikte kendi iaşelerini temin etmenin kaygısına düşmek zorunda değillerdi. Aynı şekilde Firavunun ordusunun tahakkümü altında yaşayan İsrailliler aynı zamanda bu ordunun muhafazası altında yaşamakta oldukları için kendilerine taarruzda bulanabilecek herhangi bir dış tehditten Firavunun ordusu sayesinde korunabilmekte idiler.

Özgürlüklerini kazanan İsrailliler Mısır devleti bünyesinde geçirdikleri esaret yıllarında yapmak zorunda oldukları angarya işlerden kurtulmuşlardır. Ancak bununla birlikte İsrailliler Mısır'da yapmak zorunda olmadıkları bazı şeyleri de özgürlük yıllarında yapmak zorunda olduklarını anlamışlardır.

İsrailliler, Musa peygamberin önderliğinde Mısır'dan çıktıkları andan itibaren en başta Mısır ordusunun taarruzuna maruz kalmışlardır. Ardından da diğer kabilelere karşı kendilerini savunmak için askeri yapılanmalarını tesis etmişlerdir. Mısır'dan çıkışla birlikte Mısırlılar için çalışmaktan kurtulmuş olan İsrailliler için yeni bir dönem başlamıştır. Özgürlüğün bedelinin kendi ayakları üzerinde durmak anlamına geldiğini anlayan İsrailliler, artık kendi canları için savaşmak, karınlarını doyurmak için yiyecek bulmak ve güvenli barınaklar oluşturmak zorunda kalmışlardır.

Mısır'da çok da konforlu bir yaşam sürmeseler bile bahsi geçen sıkıntılardan azade olan bazı İsrailliler, mevcut durumlarının Mısır'dan da beter olduğunu beyan ederek Musa peygamber şahsında Tanrı'ya sitem etmeye başlamışlardır. Böylece Tanrı, İsraillilerin yorulmadan tatlı su bulmasına (Tevrat, Çıkış 15:22-25) ve çaba harcamadan karınlarını doyurmasına imkân sağlamıştır (Tevrat, Çıkış 16:11-31).

Sonuçta, İsrailliler hem bağımsızlıklarını kazanmış hem de Mısır'dakine benzer bir hayat yaşamaya başlamışlardır. Bu sefer İsraillilerin temel ihtiyaçlarını Mısırlılar değil bizzat Tanrı karşılamıştır. Musa peygamberin önderliğinde Mısır'dan çıkan İsraillilerin ihtiyaç duyduğu pek çok şeyin bizzat Tanrı tarafından karşılandığı bu dönemde bir devletin vatandaşına sunması gereken güvenlik, iaşe ve ibate gibi hizmetler yine İsraillilerin çaba göstermesine gerek kalmadan İsraillilerin Tanrı'sı tarafından karşılanmıştır.

İsraillilerin temel ihtiyaçlarının Firavun tarafından karşılandığı esaret döneminden İsraillilerin temel ihtiyaçların bizzat Tanrı tarafından karşılandığı döneme geçilmiştir. Böylece Mısır devletinde esir oldukları yıllar sona eren İsrailliler için Tanrı'nın krallığında vatandaş oldukları yeni bir dönem başlamıştır.

3. İsraillilerin Devletleşmesi Sürecinde Adli Yapılanmanın Etkisi

Tevrat'ın anlatımlarına göre Mısır'dan çıkmış olmaları sebebiyle Tanrı'nın krallığında vatandaşlık hakkı kazanmış olan İsrailliler için İaşe ve ibate gibi temel ihtiyaçlar Tanrı tarafından temin edildikten sonra ikinci aşamaya geçilmiştir. Böylece her devletin vatandaşına sunması gereken adli hizmetlerin icrası için hukuk kurumunun tesis edilmesi süreci başlamıştır.

İsraillilerin aralarında yaşadıkları bozuşma ve çekişme durumlarında tarafların arasını bulacak onlara hakemlik yapacak ve adil yargılama sunacak birilerine ihtiyaç duyulduğunda bu görevi yerine getirmek için Tanrı'nın elçisi olarak Musa peygamber devreye girmiştir. Yargılama esasları da Tevrat'ta açıklanmıştır: "*Yargılarken haksızlık yapmayacaksın. Yoksula ayrıcalık göstermeyecek, güçlüyü kayırmayacaksın. Komşunu adaletle yargılayacaksın*." (Tevrat, Levililer 19:15)

Musa peygamber hüküm kürsüsüne çıkıp sabahtan akşama kadar ayakta durarak yargılama görevini yürütmektedir. Musa peygamberin kayın babası Yitro, damadının sıkıntılı durumunu fark etmiş ve onu, "*Bu işi tek başına kaldıramazsın. Sana ağır gelir. Beni dinle, sana öğüt vereyim. Tanrı seninle olsun. Tanrı'nın önünde halkı sen temsil etmeli, sorunlarını Tanrı'ya sen iletmelisin. Kuralları, yasaları halka öğret, izlemeleri gereken yolu, yapacakları işi göster. Bunun yanı sıra halkın arasından Tanrı'dan korkan, yetenekli, haksız kazançtan nefret eden dürüst adamlar seç; onları biner, yüzer, ellişer, onar kişilik toplulukların başına önder ata. Halka sürekli onlar yargıçlık etsin. Büyük davaları sana getirsinler, küçük davaları kendileri çözsünler.*" (Tevrat, Çıkış 18:15-23) diyerek uyarmıştır. Böylece Musa peygamberin kayın babası Yitro adli yapılanmanın nasıl tesis edilmesi gerektiği konusunda Musa peygambere rehberlik etmiştir.

Adli yapılanmanın nasıl olması gerektiği konusunda Musa peygambere kayın babası Yitro'nun önderlik etmiş olması ilginç bir durumdur. Zira Yitro, Tevrat'ta verilen bilgilere göre Mısır gibi büyük

bir devletin işleyiş şekline tanık olmamıştır. Yitro, Tevrat'ın ifadelerine göre sadece Medyen diyarında yaşayan bir çiftçidir (Tevrat, Çıkış 3:1). Ancak adli yapılanma konusunda teklifin Yitro tarafından gelmiş olması bazı Tevrat yorumcuları tarafından da garipsenmiş olmalı ki Yitro'nun Firavun'un danışmanlarından biri olduğu iddia edilmiştir (Haleva vd. 2004, 55). Ancak sarayda büyüyen Musa peygamberin Firavun'un üç önemli danışmanından birini tanımaması mümkün değildir. Tevrat'ta da Musa peygamberin izdivacında kayınpederini daha önceden tanıdığına değinilmediği görülmektedir (Tevrat, Çıkış 2:16-21).

Talmud'da, Yitro'nun Firavun'un üç önemli danışmanından biri olduğu, Firavun ve diğer iki danışmanla birlikte Musa peygamber ve halkının nasıl (*ateş, kılıç, su*) cezalandırılması gerektiğini tartıştığı anlatılmaktadır (Talmud, Seder Nashim, Sotah 11a). Talmud'a göre danışmanlardan ilki Bel'am'dır (*Balaam*) ve bu danışman yaptıklarından dolayı öldürülmüştür. Bu danışmanın ismi ile Moav kralı Balak ben Tsipor'un İsraillilere ilençte bulunma vazifesi verdiği Bilam ben Beor'ın (Haleva vd. 2010c, 450-51) ismi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Talmud'da, Firavun'un ikinci danışmanı olduğu ifade edilen Eyüp'ün (*Job*) de pek çok acıya sabretmek zorunda kaldığı anlatılmaktadır. Bel'am'da görülen isim benzerliğinin bir benzerini Eyüp'te de görmekteyiz. Talmud'da bahsi geçen Eyüp karakteri de tıpkı pek çok acıya katlanmak zorunda kalmış olan Eyüp peygamber ile hem ismen hem de tematik açıdan benzeşmektedir. Ancak Talmud'da bu kişinin Yakup peygamber döneminde Mısır'a yerleşen ve İsraillilerin Mısır'dan çıktığı dönemde ölen Eyüp olabileceği dipnotu düşülmüştür (Zahavy 2019, 35).

Talmud'a göre Firavun'un üçüncü danışmanı olan Yitro ise Firavun'a danışmanlıktan kaçınmıştır. Böylece hem kendisi hem de nesli Tanrı tarafından ödüllendirilmiştir (Talmud, Seder Nezikin, Sanhedrin 104a). Yitro'nun neslinin ödüllendirildiğinin anlatılması

önemlidir. Zira Yitro hem Musa peygamber hem de kardeşi Harun ile hısım olmuştur. Musa peygamber İsrailliler için kurucu liderdir, kardeşi Harun'un nesli ise Musa peygamberin misyonunu (*Koen*) sürdürmesi için Tanrı tarafından seçilmiştir (Tevrat, Çıkış 28:1-43); (Tevrat, Levililer 7:34).

Tevrat yorumcularından bazılarına göre Yitro, daha önceleri putlara tapmakta olan ve putperest Medyen halkına din hizmetleri sunan bir kişidir. Yitro, Medyen halkının kendisini dışlamasından dolayı putperestlikten vaz geçmiş buna mukabil prestijli bir lider olarak Medyen halkı arasında yaşamaya devam etmiştir (Haleva vd. 2004, 14). Ancak Yitro'nun dışlandığı için putperestliği ve din görevliliğini bıraktığı buna mukabil liderliği sürdürdüğü yorumu da biraz garip görünmektedir. Zira bir kişinin dışlandığı halde bir topluluğa liderlik yapması oldukça güçtür.

Sonuç olarak; Yitro'nun, Firavun'un danışmanı olduğu veya Medyen'de liderlik yaptığı iddiaları aslında Tevrat'ta, İsrail tarihinin önemli bir dönüm noktası olan devletleşme sürecinin başlangıcının Yitro'nun tavsiyesi üzerine gerçekleştiğinin anlatılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. İsraillilerin devletleşmesinin başlangıcı olan adli yapılanma sürecinde, yönetici/yargıç seçimi yapılmış hiyerarşik yapı ve uyulması gereken kurallar tespit edilmiştir.

İsraillilerin devletleşmesine yönelik müdahalelerin Yitro'nun tavsiyesine ihtiyaç duymadan bizzat Musa peygamber tarafından gerçekleştirilmesinin mümkün olabileceği, en azından böylesi bir potansiyelin var olduğu bir gerçektir. Zira Musa peygamber Mısır devletinin adli yapılanmasına ve devletin işleyişine bizzat tanık olmuş bir kişidir. İsraillilerin önderi konumunda olan Musa peygamber, bizzat Firavun'un kızı tarafından evlat edinilmiş ve Mısır sarayında büyütülmüştür (Tevrat, Çıkış 2:1-10). Dolayısıyla devletin ve adli teşkilatın işleyişine bizzat tanık olmuştur. Bu durumda Musa peygamberin devletleşmeye giden süreçte adli yapılanmayı bizzat başlatmış olması da mümkün görünmektedir. Ancak bu durumda

İsraillilerin yapılanmasının Mısır'dan örnek alındığı konusu gündeme gelecektir.

Tevrat'ın anlatımlarına göre kayın babasının tavsiyesine kulak veren Musa Peygamber İsraillilere, "*Kendinize her oymaktan bilge, anlayışlı, deneyimli adamlar seçin. Onları size önder atayacağım. Siz de bunun iyi olduğunu onayladınız. Böylece oymaklarınızın bilge ve deneyimli kişiler olan ileri gelenlerini size önder atadım. Onlara biner, yüzer, ellişer, onar kişilik toplulukların sorumluluğunu verdim. Oymaklarınız için de yöneticiler görevlendirdim. Ayrıca yargıçlarınıza, 'Kardeşleriniz arasındaki sorunları dinleyin dedim, 'Bir adamla İsrailli kardeşi ya da bir yabancı arasındaki davalarda adaletle karar verin. Yargılarken kimseyi kayırmayın, küçüğe de büyüğe de aynı gözle bakın. Hiç kimseden korkmayın. Yargı Tanrı'ya özgüdür. Çözemeyeceğiniz bir sorun olursa bana getirin, ben gerekeni yaparım.*" (Tevrat, Yasanın tekrarı 1:9-18) diyerek durumu anlatır ve hukuk kurumunun nasıl işlemesi gerektiğini açıklar.

Musa peygamber, Yitro'nun "*onları biner, yüzer, ellişer, onar kişilik toplulukların başına önder ata*" tavsiyesi uyarınca İsrail oymakları arasından seçilen kişiler, yargıç/yönetici olarak atanmış ve oymaklar onar, ellişer, yüzer ve biner kişilik topluluklar halinde sınıflandırılmıştır. Tevrat yorumcularına göre liderler, yönettikleri diğer dokuz kişi ile birlikte bir birlik olarak sayılmıştır (Haleva vd. 2010b, 203). Böylece yöneticiler belirlenmiş ve devletleşmenin ilk adımı atılmıştır.

Yöneticilerin tespitinin ardından sıra yönetimin nasıl olması gerektiği konusuna gelmiş ve kanunlar tespit edilmiştir. Yasaların oluşumu süreci, Roma yasalarının inşası sürecine benzetilmiştir. On Emir ile başlayan İsrail hukukunun, Tevrat'ın hükümleri üzerine yapılan içtihatlar ile zenginleştiği, bu durumun On İki Levha Kanunu'nu işleye işleye yepyeni bir hukuk sistemi ortaya çıkaran Roma hukukunun gelişim sürecine benzediği iddia edilmiştir (Topçuoğlu 1969).

Yasaların oluşumu sürecinde, İsraillilerin yönetici/yargıçları benimseyebilmesi ve halkın kendi kanunlarını uygulamaması için bazı tedbirler alınmıştır. Zira insanların kendi davalarını kendi başlarına çözmeye devam etmesi hâlinde otoritenin inşa edilmesi mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda katillerin sığınması için sığınak kentler oluşturulmuştur (Tevrat, Çölde Sayım 35:6-34).

Bu müdahale, İsraillilerin devletleşmesi açısından oldukça önemlidir. Zira maktulün akrabalarının, henüz yargılama gerçekleşmeden önce katili öldürmesi, Musa peygamber tarafından atanan yargıçların görev yapmasına engel bir durum teşkil edecektir. İsraillilerin kendi adaletlerini uygulamaya devam etmesi, yargıç/yönetici sınıfının otoritesinin oluşmasına engel olacak ve henüz devletleşme aşamasında sosyal çözülme yaşanmasına neden olacaktır. Tevrat, bu tehdidi önlemek için katillerin ve diğer suçluların yargıç önüne çıkıncaya dek saklanabilecekleri sığınak şehirler oluşturulmasını emrederek devletleşmenin önündeki büyük bir engeli ortadan kaldırmıştır.

B. İsraillilerin Devletleşmesi Sürecine Yönelik Tanrısal Müdahalelerin Adalet Olgusu Açısından Analizi

Adalet, kişiye hak ettiğinin verilmesidir. Merhamet ise kişi hak etmediği halde kendisine ihsan ile muamele edilmesidir. Tevrat'ta verilen bilgilere göre Tanrı, önceleri İsraillilere daima adalet yerine merhamet ile muamele etmiştir. Özgürlükleri için mücadele etmedikleri halde onları Mısır'dan çıkarmış ve emek harcamadıkları halde onların karnını doyurmalarını ve içecek su bulmalarını sağlamıştır.

1. Vaat Edilmiş Topraklara Doğru İbrahim Peygamberin Neslinin Yaptığı Yolculukta Tanrı'nın Merhamet ile Muamele Ettiği Dönem

Bir kabilenin ulusa dönüşmesi ve devletleşebilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Öncelikle bir yöneticinin var

olması ve onun emri altında bir hiyerarşik yapılanmanın teşekkül etmesi gerekir. Tevrat'ın anlatımlarına göre yöneticilik vazifesini icra etmesi için Musa peygamberin Tanrı tarafından görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yönetici kadronun oluşturulması da yine tanrısal müdahale ile gerçekleşmiş ve yönetici zümrenin isimleri bizzat Tevrat'ta yer almıştır (Tevrat, Çölde Sayım 1:1-19).

Bu aşamada Musa peygamberin tıpkı hakanlarda olduğu gibi doğuştan gelen bir hak olarak hükümranlığı ele almadığı, İsraillilerin de mutlak bir itaat ile Musa peygambere bağlanmadıkları görülmektedir. Aslında Musa peygamber İsraillilere ne yapmaları gerektiği konusunda buyruk veren değil Tanrı'nın buyruklarını ileten bir elçi konumundadır. Bu bağlamda Tevrat'ın anlatımlarına göre İsraillilerin devletleşmesi süreci, Musa hanedanlığının yönetimi altında teşekkül eden bir devlet yapılanması olmaktan ziyade Tanrı'nın krallığı şeklinde tesis etmiştir.

Tevrat'ın anlatımlarına göre Tanrı, İsrail'in (*Yakup*) oğullarını, İbrahim'e vaat ettiği (Tevrat, Yaratılış 13:14-18) topraklara yerleştirmek için önce Mısır'a götürmüştür. Ardından da İsraillilerin, Mısır'da edindikleri tecrübe, bilgi birikimi ve Mısırlıların serveti ile Mısır'dan çıkmalarını sağlamıştır. İsraillileri takip eden Firavun ve Mısır ordusu ile İsraillilerin savaşmasına gerek kalmamış yine bizzat Tanrı tarafından İsraillilerin düşmanları suda boğulmuştur. Tanrı'nın firavun ve ordusunu suda boğduğu olay Tevrat'ta ezgisel bir anlatımla sunulmuş ve Tanrı adeta kahraman bir asker olarak tasvir edilmiştir (Tevrat, Çıkış 15:1-21).

İsraillilerin devletleşmesi sürecinde, yasaların oluşturulması aşamasının da yine tanrısal bir müdahale ile gerçekleştiğini görmekteyiz. Tanrı tarafından belirlenen, İsraillilerin uyması gereken kurallar Musa peygamber aracılığıyla İsraillilere bildirilmiştir. Bu esnada yaşanan olaylar neticesinde buzağıya tapınmak suretiyle tanrısal krallığın vatandaşı olmaya layık olmayanlar kılıçtan geçirilmek suretiyle öldürülmüştür. Tevrat'a göre tanrısal buyruklara

itaat etmeyen İsrailliler ya bizzat Tanrı tarafından ya da Tanrı'nın buyruğunu yerine getiren seçkin bir zümre (*Levililer*) tarafından cezalandırılmıştır (Tevrat, Çıkış 32:1-35).

Tevrat'a göre İsrail devletinde (*Tanrısal krallık*) yaşamakta olan vatandaşların iaşe ve ibate gibi temel ihtiyaçları da bizzat Tanrı tarafından temin edilmiştir. Mısır'dan çıktıktan sonra İsraillilerin tatlı su ihtiyacını karşılayan Tanrı (Tevrat, Çıkış 15:22-25), İsraillilerin çölde suya kavuşabilmesi için kayadan su çıkartmış (Tevrat, Çıkış 17:1-7), İsraillilerin karınlarını doyurması için bıldırcın ve ekmek sunmuştur (Tevrat, Çıkış 16:12-16). Böylece Tanrı'nın merhameti yine tecelli etmiş ve hak etmek için bir çaba harcamadıkları halde İsraillilerin iaşesi ve ibatesi karşılanmıştır.

Sonuç olarak; Tevrat'a göre kıtlıktan kurtarılmalarından itibaren Firavun'un zulmünden kurtarılmalarına kadar geçen süre boyunca İsrail oğullarının yaşadıkları önemli olayların tamamında İsraillilerin herhangi bir çaba göstermesine gerek kalmamış ve onların ihtiyaçlarının tamamı bizzat İsraillilerin Tanrı'sı tarafından karşılanmıştır. Dolayısıyla bu olaylar İsraillilerin gösterdikleri gayretler neticesinde hak edilmiş başarılar olmayıp bizzat İsraillilerin Tanrı'sının rahmetinin tecelli etmesi neticesinde gerçekleşmiştir.

2. Tanrı'nın Mısır'dan Çıkardığı İsraillilere Adalet ile Muamele Etmeye Başladığı Döneme Geçiş Süreci

Tevrat'ın anlatımlarına göre Tanrı'nın vaadiyle (Tevrat, Yaratılış 13:14-18) birlikte İbrahim (*Avram*) peygamberin yurdundan çıkışından itibaren onun neslinin yaşadığı her hadise vaat edilmiş topraklara ulaşma sürecinde bir aşamadır. Bu ülkünün önemine binaen Tanrı, doğduğu yere nispetle İbrahim peygambere verilmiş olan Avram ismini "*kalabalıkların, bir çok milletin babası*" anlamına geldiği ifade edilen Avraam (Haleva vd. 2010a, 111) ile değiştirdiği anlatılmaktadır (Tevrat, Yaratılış 17:5).

İsrail oğullarının vaat edilmiş topraklara ulaşmalarının amaçlandığı uzun soluklu bu yolculukta; ilk önce Yusuf peygamber aracılığıyla verimli Mısır topraklarına Tanrı tarafından yerleştirilen İsrailliler, Mısır'da nüfus ve nüfuz bakımından güçlenmiştir. Neticede Mısırlılar ile karşı karşıya gelen İsraillilerin mücadele etmesine gerek kalmamış ve Tanrı'nın İsraillilere yönelik merhameti sayesinde Mısır'dan çıkmışlardır.

Tanrı, kendi ulusu olan İsraillileri Mısır'dan çıkarmış sonra Firavun ve ordusunu suda boğarak düşmanlarına galip kılmış ve ardından da çölde onların çalışmasına emek harcayarak hak ederek (*adalet*) yiyecek bulmasına gerek kalmaksızın karınlarını doyurmalarını sağlamıştır. Bu durum tıpkı bir anne babanın evladına onun hak edip etmediğine bakmaksızın ona ihsanda bulunmasına, karnını doyurup onu koruyup gözetmesine (*rahmet*) benzemektedir.

Ödül de olsa ceza da olsa kişiye hak ettiğinin verilmesine adalet denir. Merhamet ise hak etmese bile birinin ödüllendirilmesi veya cezalandırılmayı hak etse bile affedilmesidir. Tevrat'ın anlatımlarına göre hak etmedikleri halde İsraillileri koruyup gözeten ve onların karınlarını doyuran Tanrı, İsraillileri cezalandıracağı zaman da tıpkı evlatlarını cezalandırırken anne babaların şefkat ve merhamet ile muamele ettiği gibi davranmış ve İsraillileri affetmiştir.

Tevrat'ta verilen bilgilere göre Musa peygamberin yokluğunda buzağıya tapındıkları zaman İsraillilere öfkelenen Tanrı, Musa peygambere "*Öfkemi onlara karşı salıverip onları tüketeyim*" dediği zaman, Musa peygamber "*Ey Aşem! Mısır ülkesinden büyük bir güçle ve zor kullanarak çıkardığın halkına karşı öfkeni neden salıveresin*" diyerek Tanrı'yı teskin etmiş ve böylece Tevrat'ta "*Aşem (Tanrı), Halkı'na (İsraillilere) yapmaktan bahsettiği kötülükten kendini alıkoydu*" (Tevrat, Çıkış, 32:1-14) sözleriyle ifade edildiği üzere Tanrı, İsraillilere merhamet ile muamele etmeye yine devam etmiştir.

Musa peygamber İsraillilere öfkelenen Tanrı'yı "*onlar senin halkındır*" diyerek teskin etmiştir. Evladına öfkelenen ebeveynler de "*o senin evladındır*" denilerek teskin edilir. Öfkeliyken evlatlarını cezalandırmaya kalkışan anne babalara öfkeleri geçtikten sonra yaptıklarına pişman olacakları söylenir ve evlatlarına duydukları sevgi hatırlatılarak merhamet ile muamele etmeleri istenir.

Anne babalar evlatlarını, onlardan bir karşılık beklemeden besler, barındırır ve korurlar. Evlatlarına kızsalar bile yine de onlara merhamet etmeye devam ederler. Bununla birlikte anne babalar evlatlarının söz dinlemesini ve itaat etmesini de beklerler. Aslında çocuklarına aşırı derecede yememeleri gerektiğini söylediklerinde anne babalar, çocuklarının eğitimi ile ilgilenmiş olmakta ve onların sağlıklarını düşünmüş olmaktadırlar.

İsrail halkını eğitmek isteyen Tanrı, kendi halkı olan İsraillilerin ekip biçmedikleri ve emek harcamadıkları halde yiyeceğe kavuşmasını sağlamış ve onların karnını doyurmuştur. Ancak İsraillilerin bazı kurallara uymasını buyuran Tanrı, İsrail halkının kendilerine sürekli ihsanda bulunan kendi Tanrı'larına tam bir teslimiyetle güvenmesini ve tıpkı her anne babanın kendi evladından beklediği gibi buyruklara itaat etmesini beklemiştir.

Tevrat'ın anlatımlarına göre Tanrı, İsraillilere yiyecek verdiğinde herkesin sadece ihtiyacı kadar toplamasını ve asla stok yapmamasını emretmiştir. İsraillilerden bazıları Tanrı'nın buyruğuna uymayınca da fazla toplayanların elindekilerini eksiltmiş, stok yapanların elindekilerinin de kurtlanıp bozulmasını sağlamıştır. Ardından Tanrı, "*Emirlerim ve öğretilerimi yerine getirmeyi ne zamana kadar reddedeceksiniz?*" (Tevrat, Çıkış, 16:2-28) diyerek, aç kalma korkusu Tanrı'ya güven duygusundan daha baskın çıkan bazı İsraillilere kendilerine rızık verenin kudretini göstermek istemiştir.

Tanrı, Mısır'dan çıkardığı İsraillilerin hak edip etmediklerine bakmaksızın onlara merhamet ile muamele etmeye devam etmiş ve

kendi halkı olan İsraillilere savaş açan Amalek halkıyla da tıpkı Mısırlılara karşı yaptığı gibi mücadele etmiştir. Bu süreçte de Musa peygamber daha önce suyu yarmakta kullandığı değneği kullanmış, suya doğrulttuğu değneği bu sefer göğe doğrultmuştur. Musa peygamberin değneği havaya kaldırmasıyla birlikte İsraillilerin düşmanı olan Amalek ordusu mağlup olmuştur (Tevrat, Çıkış 17:8-16).

İbrahim peygamber ile Tanrı arasında yapılan antlaşmadan sonra vaat edilen topraklara doğru başlayan yolculuğun nihayet son aşamasına gelinmiş ve vaat edilen toprakların sınırına ulaşılmıştır. Daha önce İsraillilere hep merhamet ile muamele eden Tanrı bu sefer farklı bir tutum sergilemiş ve merhamet yerine adalet ile muamele etmeyi tercih etmiştir. Böylece İsrail oğulları arasından sadece girmeyi hak edenlerin vaat edilen topraklara yerleşmesine izin vermiştir. İsrail halkından o topraklara girmeyi hak etmeyenler ise son nefesini çölde tüketmiştir.

3. Vaat Edilen Toprakların Sınırına Ulaşılması ve Merhametten Adalete Geçiş

İsrailliler, Tanrı tarafından kendilerine vaat edilen topraklara doğru yaptıkları yolculukta son aşamaya ulaşmıştır. Firavun ve ordusunu suda boğan Tanrı, bu sefer kendilerine vaat edilen topraklarda yaşayanlarla İsraillilerin mücadele etmesini ve o topraklara çaba göstererek, hak ederek girmesini beklemektedir.

Vaat edilen topraklara yapılacak sefer öncesi savaş hazırlıklarına başlanmış ve vaat edilen topraklarda gözlem yapması için her bir İsrail oymağından seçilmiş toplam on iki casus görevlendirilmiştir. İncelemesini tamamlayan casuslar, vaat edilmiş topraklarda gerçekten de bal ve süt aktığını söylemişlerdir. Ancak iki casus hariç diğer on casus taarruz edilecek şehirlerin güçlü surlarla tahkim edildiğini ve o şehirlerde yaşayan halkın da çok güçlü olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca o topraklarda devasa boyutlardaki Nefilleri (*Nephilim*) ve onların neslinden gelen Anak halkını gördüklerini, onlara kıyasla

kendilerinin çekirge gibi kaldığını söylemişlerdir (Tevrat, Çölde Sayım 13:1-33).

Talmud'a göre giden casuslardan Kalev (*Caleb*) ile Yeşu (*Joshua*) hariç diğerleri henüz o topraklarda casusluk yapmaya başlamadan önce oraya sefer düzenlenmesine engel olmak için olumsuz yönde sahte istihbarat sunma niyeti taşımaktadırlar (Talmud, Seder Nashim, Sotah 34b).

Ayrıca Tevrat'ta, Kalev ve Yeşu hariç diğer casusların "*O halka karşı ilerleyemeyiz. Çünkü bizden daha güçlü.*" (Tevrat, Çölde sayım 13:28) dediği anlatılmaktadır. Talmud ise casusların iki anlamlı bir kelime kullandıklarını ve ilk anlam olan "bizden" ifadesi yerine ikinci anlam "O'ndan" ifadesini kastettiklerini söylemekte, "*Evin sahibi bile oradan eşyalarını çıkaramıyormuş*" diyerek vaat edilmiş toprakların ev sahibi olan Tanrı'nın bile orada yaşamakta olan halkı oradan çıkarmaya güç yetiremeyeceğini ima ettiklerini söylemektedir (Talmud, Seder Nashim, Sotah 35a).

Tevrat yorumcularına göre casusların vaat edilen topraklar hakkında olumsuz istihbarat sunmasının değişik sebepleri olduğu ifade edilmektedir. İlk yoruma göre bu casuslar İsrail oğullarının henüz vaat edilen topraklara girmeye hazır olmadıklarını düşünmüştür. Bu yoruma göre ya İsrailliler henüz girmeye layık değildir ya da Kenanlılar henüz yok edilmeyi hak edecek kadar kötülükte zirveye ulaşmamışlardır. Diğer yoruma göre bu casuslar Tanrı'ya o denli bağlıdır ki çölde kalmayı tercih etmişlerdir. Çünkü çölde tarla ekmek veya hayvan bakmakla uğraşmak zorunda olmadıkları için Tanrı'ya ibadet için daha çok vakit bulmaktadırlar. Diğer bir görüşe göre Tanrı'nın yardımı olmaksızın kendi çabaları ile bu toprakları ele geçirmenin yanlış olduğunu düşünmüşlerdir. Bir başka görüşe göre ise bu kişiler yaşadıkları Mısır esaretinden dolayı taarruza geçecek cesaretten yoksun oldukları için o topraklara girmekten imtina etmişlerdir. Yapılan yorumların sonunda da casusların ne olursa olsun Tanrı'nın kendilerine emrettiği şeyi yapıp

neticeyi Tanrı'ya bırakması gerektiği değerlendirmesi yapılmıştır (Haleva vd. 2010c, 238-39).

Tevrat yorumcularının değindiği noktalar analiz edildiğinde; Tanrı'nın İsraillilerin o topraklara çaba göstererek girmesini istediğinin yorumcular tarafından da anlaşıldığı, Tanrı'nın İsraillilere bu sefer adaletle muamele etmeyi tercih ettiğinin idrak edildiği görülmektedir. Zira daha önceki dönemlerde merhamet tecelli etmekte ve İsraillilerin bir çaba göstermesine gerek kalmaksızın Tanrı İsrailliler adına savaşmakta ve İsraillilerin ekip biçmesine gerek kalmadan Tanrı onların karınlarını doyurmaktadır.

İlk kez bir şeyi hak etmeleri için çaba göstermeleri emredildiğinde Tevrat'ın anlatımına göre tüm halk bir ağızdan "*Keşke Mısır ülkesinde veya bu çölde ölseydik! Ah keşke ölseydik!*" diyerek feryat etmiştir. Tanrı'nın işaret ettiği topraklara yürümekten imtina edenler, İsraillilerin kılıçtan geçirileceğini savunmuş ve hatta Musa peygamberin yerine aralarından başka bir önder seçerek kendileri için güvenli bir liman olarak gördükleri Mısır diyarına tekrar dönmeyi istişare etmişlerdir. Bunun üzerine Tanrı bu kuşağın ölünceye dek onların çölde dolaşmasını ve yeni yetişen neslin kendilerine işaret edilen topraklara ulaşmasını kararlaştırmıştır (Tevrat, Çölde Sayım 14:1-34).

Bu kuşak, Mısır'dan çıktıktan sonra kurulan devletin (*Tanrı krallığı*) vatandaşı olarak kalmıştır ancak bu kişiler vaat edilmiş topraklara kavuşamadan çölde ölüp gitmiştir. Vaat edilen topraklara ulaşamadan ölen kişilerin arasında devletin kurulması aşamasında Tanrı'nın buyruklarını bildirmek suretiyle İsraillilere önderlik etmiş olan Musa peygamber ile kardeşi de bulunmaktadır.

Tevrat'ın açıklamalarına göre Musa peygamber ve kardeşi Zin çölünde iken Tanrı'nın kutsiyetine saygısızlık etmişler ve ceza olarak da vaat edilen topraklara girmekten men edilmişlerdir (Tevrat, Çölde Sayım 27:12-14). Tanrı izin vermediği için Musa peygamberin kardeşi

Harun, Vaat edilen toprakları göremeden Hor dağında ölmüştür (Tevrat, Çölde Sayım 20:23-29). Yine Tanrı izin vermediği için Musa peygamber de vaat edilen toprakları ancak Eriha'nın karşısındaki Pisga (*Pisgah*) dağından, uzaktan görmüş ama o topraklara giremeden ölmüştür (Tevrat, Yasanın Tekrarı 34:1-5).

İsrailliler kendilerine vaat edilen topraklara Musa peygamber henüz sağ iken Tanrı tarafından seçilen Yeşu'nun önderliğinde girmişlerdir. Tevrat'ın anlatımlarına göre Tanrı, Musa peygamber ölünce yerine geçecek olan İsraillilerin yeni lideri olacak Yeşu'nun Tanrı krallığındaki vazifesini de açıklamıştır. Tevrat'a göre Yeşu, Tanrı'nın ne istediğini Koen Elazar'a soracaktır. Tanrı'ya danışan Koen Elazar, Tanrı'nın buyruğunu bildirecek ve Yeşu ile birlikte bütün İsrail halkı da buna uygun davranacaktır (Tevrat, Çölde Sayım 27:21).

Yeşu sonrasında da bu yönetim modeli uygulanmaya devam etmiştir. Uzun yıllar boyunca ne yapacaklarını bir aracı vasıtasıyla Tanrı'ya danışan İsraillilerin bir kral tarafından yönetilmeyi istemeleri üzerine Şofetim (*shophetim*) Hakimler dönemi sona ermiş ve ilk kral olan Saul'un kral olmasıyla (Tanah, 1. Samuel 10:1-27) monarşik yönetim biçimine geçilmiştir.

İsraillilerin bir kral tarafından yönetilmeyi istemesi, Tanrı ile İsrailliler arasında aracılık yapan Samuel'i üzmüştür. İsraillilerin kendisini istemediğini sanan Samuel'i teskin eden Tanrı, "*onlar benim krallığımı reddettiler*" (Tanah, 1. Samuel 10:1-27) diyerek İsraillilerin asıl istemediği kişinin bizzat Tanrı olduğunu vurgulamıştır. Böylece 'Tanrı krallığı' dönemi sona ermiş ve 'İsrail krallığı' dönemi başlamıştır.

Sonuç

Tevrat'ın anlatımlarına göre İsraillilerin yaşadığı her hadise aslında İsraillilerin teolojik ülküsü olan vaat edilmiş topraklara ulaşabilmesi için yaşanması gereken bir aşamadır. Yusuf'un atıldığı kuyudan Mısır'a ulaşan yolculuğu, Mısır'a yerleşen İsrail oğullarının esarete dönen yaşamları ve Tanrı'nın inatçı kıldığı Firavun'un

İsraillilere saldırmasından itibaren boğulmasına kadar yaşanan her şey Tevrat'a göre İsraillilerin kendilerine vaat edilen topraklara ulaşması için yaşanmıştır.

Tevrat metinlerinin verdiği bilgiler incelendiğinde İsraillilerin vaat edilen topraklara ulaşmasının üç aşamada gerçekleştiği ve her aşamanın da tanrısal plana uygun şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla uluslaşma, devletleşme ve yurtlaşma aşamalarıdır.

İlk aşama, aileden ulusa geçiş aşamasıdır. Tanrı'nın vaadi üzerine yurdunu terk eden İbrahim peygamber ile bu süreç başlamıştır. İsraillilerin Mısır topraklarında bir ulus haline gelmesiyle de bu süreç tamamlanmıştır. İsraillilerin, aileden kabileye, kabileden de ulusa geçişi sürecinde herkes üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Hatta Tevrat'ta verilen bilgiye göre kardeşlerinin Yusuf'a yaptıkları da tanrısal planın bir parçasıdır. Böylece İsrail'in (Yakup) çocukları bir sülale olarak girdikleri Mısır'dan bir ulus olarak çıkmıştır.

İkinci aşama, İsraillilerin devletleşmesi aşamasıdır. Bu süreç, İsraillilerin Musa peygamber önderliğinde Mısır'dan çıkışıyla birlikte fiilen başlamıştır. Ancak Mısır'da yaşadıkları dönemde Mısır devletinin işleyiş şekline İsraillilerin tanık olması ve Musa peygamberin de sarayda büyütülmüş olması devletleşmeye giden yolda İsrailliler için zihinsel bir hazırlık aşaması olmuştur. Mısır'dan çıktıktan sonra Musa peygamberin kayın pederinin teklifi üzerine toplumun hiyerarşik yapılanması ondalık sistemle dizayn edilmiş ve yargıç/yönetici zümre atanmıştır. Böylece merkezinde hukuk kurumu ve adli yapılanma teşkilatı yer alan devletleşme süreci de tamamlanmıştır.

Üçüncü aşama, İsraillilerin vaat edilen topraklara girme aşamasıdır. Ancak İsraillilere daima merhametle muamele eden Tanrı bu sefer vaat ettiği topraklara sadece hak edenlerin girmesine izin vermiştir. Yoksunlukları nedeniyle devlete hizmet sunamayanlar hariç

her vatandaşın devlete hizmet etmesi ve hizmetinin karşılığında da devletinin sunduğu imkanlardan yararlanması adaletin gereğidir.

Askerlik yapmak, vergi ödemek gibi sorumluluklarını gücü nispetinde yerine getiren vatandaşların devlet hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır. Neticede Tanrı, bedensel engel gibi bir yoksunluğu bulunmadığı halde bu hakkı elde etmek için gayret göstermek istemeyen neslin çölde ölmesini emretmiş ve ardından gelen yeni neslin vaat edilen toprakları yurt edinmesine izin vermiştir.

Tevrat'ın anlatımlarına göre İsraillilerin devletleşmesi süreci bir hakanın veya bir komutanın önderliğinde yapılan bir mücadele değildir. İsraillilerin devleti bizzat Tanrı'nın mücadelesi ile inşa edilmiştir. 'Tanrı krallığı' olarak tanımlanabilecek bu yapılanmada Musa peygamber ve diğer yargıç/yönetici kadro Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda bu devletin bürokratik zümresini oluşturmuştur.

Tanrı'nın İsraillilere karşı adaletinden ziyade merhametini ön plana çıkardığı ilk dönemlerde İsrailliler savaşmak zorunda kalmadan bağımsızlıklarını kazanmıştır. Kendilerini Mısır'dan Tanrı çıkarmıştır. Tanrı, Firavun ve ordusunu suda boğarak İsraillileri düşmanlarından kurtarmıştır. İsraillilerin tarla ekmesine, hayvan bakmasına veya avlanmasına gerek kalmadan onların karınlarını doyuran Tanrı, İsraillilere yiyecek ve içecek sunmuştur.

Mısır krallığında karınlarının doyması için çalışmak zorunda olan İsrailliler, bütün ihtiyaçlarının bizzat Tanrı tarafından karşılandığını görmüştür. Bu süreçte İsrailliler, Tanrı'nın merhametle muamelesine bağımlılık derecesinde alışmıştır. Nihayetinde Tanrı, vaat ettiği toprakların sınırına kadar götürdüğü İsraillilerden savaşmalarını istemiştir. Böylece merhamet yerine adalet ile muamele etmeyi tercih eden Tanrı, bu sefer İsraillilerden çaba göstermelerini ve o topraklara hak ederek girmelerini istemiştir.

Tanrı tarafından kendilerine işaret edilen toprakları elde etmeleri için gayret göstermeleri istenince İsrailliler, bu toprakları kan ve ter

dökerek, çaba sarf ederek elde etmekten imtina etmişlerdir. Tanrı krallığı yerine Mısır krallığını tercih eden İsrailliler Musa peygamberi terk edip aralarında seçtikleri bir kişinin önderliğinde Mısır'a geri dönmek istemişlerdir.

Tanrı bu kuşaktan inayetini çekmiş, onların hak etmedikleri topraklara yerleşmesine izin vermemiş ve bu neslin çölde kalmasına karar vermiştir. Yeni nesil vaat edilen topraklara ulaşmış ve Tanrı'nın elçilerinin önderliğinde Tanrı krallığında yaşamaya başlamıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiş, İsraillilerin Tanrı yerine bir kral tarafından yönetilmek istemesi üzerine Tanrı krallığı dönemi sona ermiş ve İsrail krallığı dönemi başlamıştır.

Kaynakça

Demirel, Hakkı, çev. 1996. *Tevrat*. İstanbul: Müjde Yayıcılık.

Haleva, Yitshak, Moşe Benveniste, Yeuda Adoni, ve Nafi Haleva, ed. 2004. *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 2. Kitap: Şemot*. Çeviren Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Yayınları.

———, ed. 2010a. *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 1. Kitap: Bereşit*. Çeviren Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Yayınları.

———, ed. 2010b. *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 2. Kitap: Şemot*. Çeviren Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Yayınları.

———, ed. 2010c. *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 4. Kitap: Bamidbar*. Çeviren Moşe Farsi. 2. bs. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Hebrew - English Tanakh The Jewish Bible. 2009. İllionis: Varda Books.

Kutsal Kitap Tevrat, Zebur, İncil. 2009. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

Topçuoğlu, Hamide. 1969. *Hukuk Sosyolojisi Sosyoloji Açısından Hukuk*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Zahavy, Tzvee, çev. 2019. "Talmud". *Halakhah.com by Tzvee Zahavy Complete English Talmud*. Nisan 15. https://halakhah.com/.